

УДК 159.9.07

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Кошинська Л.О., Гуріна З.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розкривається сутність існуючої проблеми становлення самооцінки особистості молодшого шкільного віку. Автори розглядають основні підходи до визначення поняття самооцінки як компонента розвитку самосвідомості особистості. Також подано результати емпіричного дослідження, що було проведено з метою виявлення рівня становлення самооцінки дитини молодшого шкільного віку.

Ключові слова: молодший школяр, самооцінка, особистість, рівень самооцінки, самосвідомість.

Постановка проблеми. Проблема формування і розвитку самооцінки є однією з центральних проблем становлення особистості дитини. Самооцінка є необхідним компонентом розвитку самосвідомості, тобто усвідомлення людиною самої себе, своїх фізичних сил, розумових здібностей, вчинків, мотивів і мети своєї поведінки, свого ставлення до оточуючих, до інших людей і самого себе. І саме в молодшому шкільному віці розпочинає формуватися самооцінка – узагальнене, стійке і, в той же час, диференційоване ставлення дитини до себе [2]. Як зазначають психологи, майбутнє дитини залежить від формування самооцінки на початкових етапах школи, тому є актуальним питанням для подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінке ставлення до себе та уміння оцінити свої можливості, уміння ставитися до себе критично, уміння самостійно поставити перед собою те чи інше завдання відіграє важливу роль у формуванні особистості дитини. Саме ці питання піднімали у своїх дослідженнях як зарубіжні, так і вітчизняні психологи Р. Бернс, Л. Пепло, М. Міцеллі, В.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, В.А. Захарова, А.М. Прихожан, К.Р. Роджерс, І.І. Чеснокова,

О.Ю. Худобіна, Т.А. Полозова, Я.Л. Коломінський, І.С. Кон, Т.В. Драгунова, Л.С. Виготський, В.А. Татенко, А.І. Ліпкіна, О.Г. Солодухова та ін.

Аналізуючи дослідження Л.С. Виготського було виявлено, що саме в молодшому шкільному віці починає формуватися самооцінка дитини, яка опосередковує її ставлення до себе, інтегрує досвід її діяльності та спілкування з іншими людьми. Поведінка дитини та її подальший розвиток насамперед узгоджуються з самооцінкою. А.І. Ліпкіна стверджувала, що самооцінка – це оцінка особистості самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Від самооцінки залежать взаємостосунки людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Психологами виділено, що самооцінка характеризується за такими параметрами: **рівнем** – висока, середня, низька; **співвідношенням з реальною успішністю** – адекватна і неадекватна; **особливостями будови** – конфліктна і безконфліктна.

Розвиток самооцінки у дітей, на думку П. Чамати, проходить у два етапи: на першому діти, оцінюючи себе, обмежуються головним чином оцінкою своїх дій і вчинків, а на другому в сфері самооцінки включаються внутрішні стани та моральні якості особистості. Формування другого, вищого, етапу самооцінки починається в підлітковому віці і триває протягом усього життя людини в міру накопичення соціального досвіду і подальшого розумового розвитку.

Дослідження проблеми самооцінки особистості у психології свідчить про багатоаспектність та неоднозначність розуміння сутності цього поняття. Особливу увагу привертають погляди психологів у рамках різних напрямів дослідження. Важливою характеристикою самооцінки є її змістова сторона, тобто те, що оцінюється. Оцінюватися можуть різні сторони особистості. Більшість авторів схиляються до думки, що самооцінка – це розуміння людиною своїх якостей, властивостей. Т. Полозова доповнює погляди, розглядаючи самооцінку з двох сторін: 1) самооцінка як відносно стійке і сформоване уявлення дитини про себе; 2) сам процес самооцінювання, в якому з'являється, перевіряється та доповнюється це уявлення дитини про себе.

Формулювання цілей статті. Основною метою наукової статті є аналіз теоретичних психолого-педагогічних досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців з проблеми становлення самооцінки у дітей молодшого шкільного віку та викладення результатів емпіричного дослідження, що було проведене з метою з'ясування рівня розвитку самооцінки у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психічний і особистісний розвиток дитини у молодшому шкільному віці зумовлюється особливістю соціальної ситуації розвитку – навчанням у початковій школі. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчання, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція. Молодший шкільний вік, як відомо, охоплює період життя дитини від 6-7 до 10-11 років. Основою для його визначення є час навчання дітей у початкових класах. Нижня межа цього вікового періоду (6-7 років) пов'язана з переходом до навчання як систематичної та цілеспрямованої діяльності. У перші його місяці ознаки дошкільного дитинства поєднуються з ознаками школяра. Часом це поєднання є досить суперечливим, що проявляється у невідповідності можливостей дитини вимогам життя, особливо вимогам школи і батьків [4].

Психологи вважають, що адекватно сформована самооцінка школяра – це як пізнання самого себе, окремих своїх якостей та детерміноване ставлення до себе. Самооцінка молодших школярів – це провідна ланка довільної саморегуляції, яка обумовлює спрямованість, а також ступінь активності дитини, ставлення до соціуму, середовища та самих себе. Вона є досить складним психологічним феноменом.

Оцінювання самого себе спостерігається у різних взаємозв'язках з психічними новоутвореннями індивіда. Воно є значущою детермінантою у всіх видах комунікації й діяльності. Уміння оцінювати себе з'являється з раннього дитинства, а формування, а також удосконалення себе здійснюється протягом усього життя особистості [1].

З вікової психології відомо, що самооцінка молодших школярів впливає на вчинки особистості, а також на міжособистісні контакти. Вона відзначається періодом усвідомлення самого себе, особистісної мотивації та потреб серед інших індивідів. Тому дуже важливо в цьому віці закласти базис для формування адекватної самооцінки, що неодмінно дозволить дитині правильно оцінювати себе, свої сили і можливості, самостійно ставити перед собою цілі та задачі.

Структура самооцінки, виділена дослідниками, представлена двома компонентами – когнітивним і емоційним. Перший відбиває знання людини про себе, другий – її ставлення до себе, як міру своєї задоволеності. У само оцінних судженнях ці компоненти функціонують у нерозривній єдності: в чистому вигляді не може бути представлено ні те, ні інше (І.І. Чеснокова). Основу когнітивного компонента самооцінки становлять операції порівняння себе з іншими людьми, зіставлення своїх якостей з виробленими еталонами.

Становлення й розвиток образу себе М.І. Лісіна пов'язує з впливом двох чинників: досвіду індивідуальної діяльності й досвіду спілкування з оточуючими людьми – дорослими й однолітками. При цьому найважливіша функція індивідуального досвіду полягає в забезпеченні когнітивної частини образу себе конкретними даними про себе, а досвід спілкування складає в основному матеріал для побудови його афективної частини, яку М.І. Лісіна співвідносить із самооцінкою [10].

У концепції М.І. Лісіної визначено обмеження самооцінки її афективною складовою. Однак, означена концепція вносить істотно нове розуміння в проблему становлення самооцінки. У більшості робіт, присвячених генезису самооцінки, стверджується той факт, що самооцінка починає складатися на рубежі раннього й дошкільного віку в процесі розвитку конкретних видів діяльності та поступово удосконалюється в напрямі все більшої адекватності й реалістичності. М.І. Лісіна висловлює думку, що факти, які охоплюються терміном «самооцінка», є породженням двох різних за природою психологічних утворень: загальної самооцінки і конкретної самооцінки. Конкретна самооцінка у своєму походженні пов'язана з розвитком конкретних видів діяльності, в той час як загальна самооцінка виникає в перші місяці життя в процесі спілкування дитини з дорослими. Загальна самооцінка не залежить від успіхів або невдач конкретних дій немовляти, а є відчуттям своєї безумовної цінності, яке лягає в основу особистості, що формується, складаючи її центральне ядро.

Отже, науковці наголошують, що формування й розвиток конкретної самооцінки необхідно вивчати на фоні дії загальної самооцінки, визнаючи той факт, що самооцінка як системне утворення, постає в єдності двох своїх форм.

Для експериментального дослідження рівня розвитку самооцінки у молодших школярів ми обрали такі методики: Методика «Сходінки», Методика «Який Я?», Методика «Ідеал – Анти-ідеал». В наших дослідженнях взяли участь 26 дітей молодшого шкільного віку (учні 3 класу).

Аналіз результатів за методикою «Сходінки» показав, що у 4 дітей 8-ми річного віку та у 8 дітей 9-ти річного віку, що становить відповідно 15%

і 31% від загальної вибірки, спостерігається високий рівень самооцінки. Діти без ніяких сумнівів розміщували себе на найвищих сходинках. І при запитанні: «Куди тебе поставити твоя мама?» показували на найвищу сходинку. На нашу думку, такий варіант є нормальним та благополучним. Про це також стверджує і автор методики. Більшість осіб – це 5 осіб 8-ми річного віку та 9 осіб 9-ти річного віку (20% і 34% відповідно) розмістили себе на третій – п'ятій сходинці. Це може свідчити про адекватність та середній рівень самооцінки. Автор цієї методики вважає це нормою. Під час обробки результатів осіб з низьким рівнем самооцінки не було виявлено.

За результатами методики «Який Я?» ми побачили, що у 5 дітей 8-ми річного віку та у 10 дітей 9-ти річного віку, що становить 20% і 38% відповідно, було виявлено високий рівень самооцінки. Це свідчить про те, що діти впевнено себе почувають у навколишньому світі та високо оцінюють свої особистісні якості. Також у 4 дітей 8-ми річного віку та у 7 дітей 9-ти річного віку, що складає 15% і 27% відповідно, було виявлено середній рівень самооцінки. Це може свідчити про адекватність самооцінювання та нормальний рівень розвитку самооцінки, що, у більшості випадків, відповідає віковій нормі розвитку молодшого школяра.

На третьому етапі нашого експериментального дослідження ми визначали рівень самооцінки молодших школярів за допомогою методики «Ідеал – Анти-ідеал». За результатами проведеної діагностики було виявлено такі результати: у 6 осіб, а саме у 2 дітей 8-ми річного віку та у 4 дітей 9-ти річного віку було виявлено схильність до завищеного рівня самооцінки. Діти підкреслили всі якості особистості. Основне прагнення дітей з перебільшеною оцінкою власного «Я» – будь-що уберегтися від невдачі і довести власну правоту у всьому. Але часто така поведінка є реакцією на базове почуття неповноцінності. У результаті занадто високої самооцінки можуть виникати труднощі в спілкуванні з оточуючими і проблеми з самореалізацією. З високим рівнем самооцінки було виявлено 10 осіб, а саме у 3 дітей 8-ми річного віку та у 7 дітей 9-ти річного віку. Учні з 10 наведених якостей підкреслювали 8-9 слів. У 8 дітей, а саме у 2 дітей 8-ми річного віку та у 6 дітей 9-ти річного віку було виявлено середній рівень самооцінки. Це свідчить про адекватну оцінку свого власного «Я». За результатами дослідження ми виявили 2 учнів, а саме 1 дитину 8-ми річного віку та 1 дитину 9-ти річного віку з низьким рівнем самооцінки. Низька самооцінка може бути як стабільна так і плаваюча. На вибір дітей міг вплинути настрій або якась неприємна ситуація, що сталася на передодні проведення дослідження.

За результатами проведених методик ми можемо побачити чітку картину розвитку самооцінки у молодших школярів. Порівнявши результати

методик, ми можемо зробити висновок про загальний рівень розвитку самооцінки (табл. 1).

Таблиця 1
Загальні результати експериментального дослідження рівня розвитку самооцінки у молодших школярів

n = 26

Рівні	Вік дитини	
	8 років (9 осіб)	9 років (17 осіб)
Високий	5 (20%)	12 (45%)
Середній	4 (15%)	5 (20%)
Низький	0	0

У наведеній вище таблиці за результатами експериментального дослідження продемонстровано загальну картину визначення рівня розвитку самооцінки у дітей молодшого шкільного віку. У 17 осіб, а саме 5 (20%) дітей 8-ми річного віку та у 12 (45%) 9-ти річного віку виявлено високий рівень самооцінки. Ми не вважаємо, що це є проблемою, адже діти в такому віці схильні до перебільшення якостей та особливостей своєї особистості, що свідчать результати багатьох спостережень у попередньому, дошкільному, віці.

Також у 9 осіб, а саме у 4 (15%) дітей 8-ми річного віку та у 5 (20%) 9-ти річного віку було виявлено середній рівень розвитку самооцінки. Це свідчить про те, що діти адекватно оцінюють себе та свої якості. Адже при адекватній самооцінці діти у процесі соціальної взаємодії правильно (реально) співвідносять свої можливості, досить критично ставляться до себе, ставлять перед собою реальні цілі, уміють прогнозувати адекватне відношення оточуючих до результатів своєї діяльності.

Висновки дослідження і перспективи. Самооцінка є важливим фактором становлення особистості дитини. Дитина не народжується на світ з певним ставленням до себе. Як і всі інші особливості особистості, її самооцінка проходить певний етап становлення у процесі виховання, в якому основна роль належить сім'ї та школі.

Формування самооцінки триває в шкільні роки: конкретні оцінки вчителів і оточення, успіхи в навчанні мають сприяти формуванню адекватної самооцінки. Навчальна успішність стає чи не головним критерієм оцінювання особистості школяра. Разом з оцінкою вчителя та батьківським ставленням, навчальна успішність є вагомим чинником формування самооцінки школяра та його соціального статусу.

Дітей із низьким рівнем самооцінки за результатами проведеного діагностичного дослідження виявлено не було. Ми вважаємо, що це хороший результат, хоча і дещо різниться із загальноприйнятими нормами у віковій психології. Адже особистість, у якої низький рівень самооцінки, відчуває себе поганою, слабкою і негідною успіху. Відсутність віри в себе накладає обмеження на цілі та плани в майбутньому житті дитини.

Список літератури:

1. Боришевський М. Самосвідомість як фактор психічного розвитку особистості / Мирослав Боришевський // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4 – С. 128–135.
2. Боришевський М.І. Особистість у вимірах самосвідомості / М.І. Боришевський. – Суми: Еллада, 2012. – 608 с.

3. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2005. – 351 с.
4. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе: учеб. пособие для студ. вузов / Н.И. Гуткина. – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 207 с.
5. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія. Навч. посіб. / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
6. Зайцев А.Б. Самосознание как структура и процесс становления личности школьников / А.Б. Зайцев // Вопросы психологии. – 2001. – № 7.
7. Кіреєва У. Психологічний аналіз Я-концепції у контексті самосвідомості / Уляна Кіреєва // Психологія і суспільство. – 2010. – № 1 – С. 120–129.
8. Пастухова М.В. Теоретические аспекты психологического изучения самооценки личности / М.В. Пастухова // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Т. 12. – 2010. – № 5. – С. 460–462.
9. Солодухова О.Г. Становлення самооцінки в молодшому шкільному віці // Психологічні аспекти педагогіки і освіти – Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 124/2011. Серія: Педагогіка. — Севастополь, 2011. – С. 169–171.
10. Фрийдман Л.М. Психология детей и подростков / Л.М. Фрийдман. – М.: Владос, 2004. – 480 с.
11. Чайкіна С.В. Особливості формування самооцінки молодших школярів // Теоретичні і прикладні проблеми психології, № 2 (31) 2013. – С. 222–228.

Кошинская Л.А., Гурина З.В.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ САМООЦЕНКИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Аннотация

В статье раскрывается суть проблемы становления самооценки личности младшего школьного возраста. Авторы рассматривают основные подходы к определению понятия самооценки как компонента развития самосознания личности. Также поданы результаты эмпирического исследования, которое было проведено с целью изучения уровня развития самооценки ребенка младшего школьного возраста.

Ключевые слова: младший школьник, самооценка, личность, уровень самооценки, самосознание.

Kochinska L.A., Gurina Z.V.

Pereyaslav-Khmel'nitsky State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda

FEATURES OF DEVELOPMENT OF SELF-APPRAISAL OF JUNIOR SCHOOLBOY

Summary

Essence of problem of becoming of self-appraisal of personality of junior high school student opens up in the article. Authors examine the basic determination of concept of self-appraisal as component's of development of consciousness of personality. The results of empiric research which was conducted with the purpose of study of level of development of self-appraisal of child of junior high school student are also given.

Keywords: junior schoolboy, self-appraisal, personality, level of self-appraisal, consciousness.